

КАРА СОВІСТИ

НАРОДНЯ ДРАМА В V. ДІЯХ

написав

ГРИГОРІЙ ЦЕГЛИНСЬКИЙ.

Перемишль.

НАКЛАДОМ АВТОРА.

З печатні Йосифа Стигійого 1903 р.

О. крилошанину ІВАНОВИ СТРИЙСКОМУ

О. крилошанину МИХАЙЛОВИ МРИЦОВИ

Дру ТЕОФИЛЕВИ КОРМОШЕВИ

Дру КОСТЕВИ ШПРІНГЕРОВИ

ІВАНОВИ МАТКОВСКОМУ

АЛЕКСІЄВИ ЯРЕМІ

з Добромиля

і другим

Перемиским друзам

присвячує

Автор.

О С О Б И:

ВАСИЛЬ ГІРКИЙ, старий господар (літ 65)

СЕМЕН, его старший син (літ 45)

МАРТА, его жінка

ПРОКІП, молодший син Василя (літ 40-вих)

МАРИНА, жінка Прокопова

ГАННА, дівчина літ 18

ІВАСЬ, " 12

ПАРАНЯ " 10

КАЛИНА, " 8

} діти Прокопа і Марини.

ЮРКО, }

ФЕДЬО, } молоді парубки

АТАНАС ГАРАСИМІВ, війт

МАКСИМ, присяжний

ПРОЦЬ ГЛИНА, }

МАРИЙОН КРЕМІНЬ, } селяни, Прокопові сусіди.

САФАТ ТОПІР, }

ТОМКО, } робітники цеголяні.

БОРУХ АС, властитель цегольні.

ЕЛЬО, арендар в селі.

ЙОЙНА, его батько.

Селяни, жінки, парубки, дівчата, робітники цеголяні.

Діє ся на селі. — Час недавний.

ДІЯ І.

ДЕКОРАЦІЯ представляє убогу сільську кімнату Прокোпа Гірко-кого. Під образником великий стіл, застелений скатертю, велика піч займає майже четвертину хати. Ослони під вікнами тай біля стола.

СЦЕНА І.

Василь. Юрко. Ганна. Івась. Параня. Калина.

(Василь сидить на ослоні під вікном і латає продерте решето. В его ногах сидять на землі і грають ся жваво: Івась, Параня ; Калина. Івась щось їм показує, дівчата регочуть ся в голос. В противнім боці, коло припечка, пере Ганна, (жвава, люба дівчина). В заді, поміж Василем а Ганною, сидить біля стола на ослоні Юрко, зриваючись що хвиля і шуткуючи з Ганною).

Юрко (в хвили піднесення заслони, зриває ся і жарко цілує Ганну — почім сїдає назад).

Ганна (занята обіруч пранам, засоромлена). Вступіть ся за мною, дїдуню !

Василь (занятий своїм ділом). А що-ж там дієть ся такого ?

Юрко (наслідуючи голос Ганни). Поратуйте безталанну, немічну ! (цілує її вдруте і живо сїдає на своїм місци.)

Ганна. Захистіть від тої напасти, або дайте їй яке діло в руки. Сам нічо не робить й другому не дасть.

Юрко. Я нічо не робю ? А бігме, в мене діло таке пильне. (зриваєсь й хоче цілувати втретє).

Ганна (піднімає ся й грозить мокрим рядном).

Василь. Ти би, Юрку, не пустував вже, а прислав старостів чим скорше.

Ганна (засоромлена — крєє голову й визирає з під боку). Дїдуню!

Юрко (живо обнимаючи Васпля). Отсе розумне слово, дідуню! Бігме, ще нині пришлю. Він в мене вже давно під тином вижидає. Лиш дати знати.

Василь. Отже.

Ганна. Най приходить, най! Такого гарбуза підведу.

Юрко. Невжеж!

Василь. Ти гарбузів не лякайсь, у нас вже й дині нема одної.

Юрко (пикребе Ганні морковці).

Ганна. Де би я за такого пішла, дідуню! Хиба він парубок?

Юрко (ймаєсь попід боки). А що-ж може ні?

Василь (весело). Що єму хибує?

Юрко. Чи кирпатий, чи горбатий?

Ганна (сміючись). Най ще підросте.

Юрко. Я вже й так великий виріс: голова висше шиї, а ноги по саму землю.

Василь. Ти вже такого гарбуза не лякай ся, що ним дівчина в річи тичить.

Юрко. Та я, по правді сказавши, єї так дуже не бою ся,—она лиш з верха така колюча. Скорше вже родичів, тата тай мамі.

Василь. Чому тата тай мамі? Они тебе знають не від нині. Чув сам, як нераз хвалили.

Юрко. Та правда, они навидять мене трохи, але я вже так, як на сповіді скажу: в мене нема нічого, ні кута ні хати. Бурлака, звичайно, зарібний чоловік.

Василь. Правда, коло них также тісно, ще й як тісно. Я об тім й не подумав зразу, звичайно старий. Тота хатина, город та дві нивки, невеличкі. Правда, правда, що тісно то тісно, нігде правди діти (вітхає).

Але коло нас, значить ся, коло мене та моєї небішки, царство єї небесне, ще гірше було. Як пібрались, не було що й в рот кинути. Я був в наймах, она небога так само. (оживлений) За те була сила, була й охота до праці, Господи! Що взяли

в руки, горіло. Як кинулись на зарібки, гаруєм бувало день в день, від сьвіта до ночі. Тай прожили, ще й для дітий придбали: отсю хатину купили з городом, одну нивку, другу, все що тепер має Прокіп. Тота трета, найбільша, що має Семен, то вже небішці з відумерщини припала, по братови. Правда, тоді зарібки були, не такі як нині. Тоді желізницю сипали.

Єй, нагарувались ми, нагарували! Небішка з того й зі сьвіта зійшла; звичайно жінка, не здужала, охляла, і як підкошена цвѣточка зівяла (втирав слезу).

Юрко. Та до праці і ми не лїниві.

Василь. Отсе й є. А на початок все щось найдець ся. Як небішка умирала, — отут таки на сій лаві, казала ґрунт поділити, щоб діти памятали, що й від матери щось мають. Я послухав і поділив, чому не мав поділити?

Ганна. У вас, дїдуню, всего двоє було дітий.

Василь. Так, двоє, ну у вас більше є, що-ж робити, ласка божа. Дав Бог діти, дасть і на діти, щоби лиш здорове та єго ласка сьвятая! Я й поділив. Старшому Семенови дав тоту більшу ниву по братови небішки, ну а Прокопови, татови вашому, хату, город тай тоті дві нивки, що придбали з зарібку. Семен кривдував собі трохи, кривдує, здаєць ся, ще й нині, але що-ж? Він пристав до хати, то вже єму хати не треба було. За те Прокіп приняв ся мене старого тримати і, спасибіг єму, тримає, обходить і заходить, як рідна дитина. Кривди не маю від него, крий мати божа, не маю. Що не маю, то не маю, гріх би казати!

Юрко. Так ви дїдуню, гадаєте, що родичі не будуть мені противні?

Василь. Противні? А на кого-ж будуть чекати? На богача? Богач до богачки пійде, а бідний — аби статок, аби добряга, аби родичів шанував та жінки не поневіряв, аби не знущав ся над другими

дітьми, проче вже якось буде. Прожити можна. Тісно, тісно, то правда, але все лучше, як коло нас було. Та, що правда, то правда, і родичі не вічні. Що то говорити, все в праці та праці. В такому гаразді віку довгого не доживеш. І не стямиш ся, як очі заплющиш. А голови в хаті все треба.

Юрко. (зривавсь — до відходу). Як так, то, бігме, таки раз старосту пришло. Здорові, дідуню! (ходом цілує Василя в руку, по дорозі Ганну й відходить).

СЦЕНА II.

Оставші — без Юрка.

Ганна. Дідуню, що ви мені нарobili? Та він таки не жартує, а по старосту бігцем побіг.

Василь. А як побіг, то що? Хиба ти його не хочеш?

Ганна. (наївно.) Та...

Василь. Може він не до вподоби тобі?

Ганна. Та...

Василь. Я гадав, що ви вже, як то сказати, домовились з собою. Як ні, можна ще завернути (гляди́ть в ві́кно).

Ганна. (скоро) Та на що завертати? Як пійшов, най іде, — але...

Василь. Що але? Може боїш ся, що тато і мама не згодять ся?

Ганна. Я знаю, що тато і мама згодять ся, мама таки певно, — але...

Василь. Ну, як ти хочеш, мама хотять, тато схоче, яке-ж ту ще — але?

Ганна. (поводи) Але чи ви схочете?

Василь (здивований). Я? А що-ж мені до того, дитино? То ваша річ; річ тата та мами, не моя. Що мені до того?

Ганна. До того, дідуню, бо як би теє, то...

(заплутувсь, кидає пране з рук) (на боці) Не скажу, мені й язик не повернеть ся до того.

Василь. От не теревень, а радше виведи парубка, як годилось, з хати.

Юрко (крізь двері). Я вже далі ніс відморозив.

Ганна (обтирає руки й виходить).

СЦЕНА III.

(Оставші).

Василь. Чого вна мене питає? А що-ж то я тато єї, чи мама? Та-ж то все від них залежить. Схотять, добре — не схотять, їх воля. Що-ж я ту? Що я єї бідній помочи або порадити можу?

Івась (підсуючись до Василя). Бо мама казали, що як Ганка піjde за Юрка, то ви мусите з хати уступитись....

Василь (опускаючи решето з рук). Невжеж?

Івась. Казали, що годі всім поміститись в одній хаті.

(щиренько) Але ви не піjdете, дідуню, правда?

(пovoли усуваєсь і вилізає на піч, за ним Параня, Калина).

Василь. Невжеж? Невжеж? Уступитись з власної хати? А де-ж я піjду, де притулюсь на старість? Невжеж они собі так уложили? Ні! ні! Та-ж мені, Богом а правдою, належить ся тут, таки належить ся досмертщина. Така умова була при людях. Живуть ще, та скажуть. Ні, ні, то не може бути. Під тин ачей, не проженуть мене! Ні, ні! Однак се може бути. Може бути. Тісно буде, то правда, але мені таки належить ся... Не розберу. Так, так! Ні, ні!

СЦЕНА IV.

Василь. **Прокіп**. **Марина**. (входять з роботи).

Прокіп (статочний, поважний, драгливий чоловік). Ганни нема?

Василь. Що лиш вийшла з хати.

Прокіп (сідаючи). Не буде з нашого ячменю великого політку.

Василь. Чому? Не намолотний?

Прокіп. Перебили з Мариною та провіяли. Всего на всего півтора кірця. Ледво до переднівку стане.

Василь. Що-ж діяти? Будем бульбами намагати.

Марина. (пораючись коло печи). Не стане й бульби, як ще прийде́ть ся на на́сїне відложити.

Василь. Шо-ж робити! А ту вас ще новий видаток чекає.

Прокіп, Марина. Який?

Василь. Що лиш не видко, як Юрко старостів пришле.

Прокіп. (бе кулаком в стіл). Маєш! В сам час потрапив.

Марина. Сего можна було надїятись. Він ще з весни хотів, але я спинила. Тепер нема що відкладати. Юрко парубок гідний, і Ганна за ним.

Прокіп. Але завіщо весіля справиш?

Марина. Треба буде щось з обори продати. Без сего не обійде́ть ся. Чи тепер чи в четвер.

Прокіп. Але де єго примістити? У него хати нема, а нас тільки в хатї, що й протовпитись годї.

Марина. Се дійсно фрасунок.

Василь. А може би їм наймити тимчасом?

Марина. Вже я своєї дитини в комірни не пушу. Тільки заробила собі у мене.

Василь. Чекайте! А не прибудувати би єще причілок до хати? Місце є.

Прокіп. (пону́ро). За́віщо прибудуєте? За свою мізерію чорну та темну?

Марина. Правда.

Василь. Га, то я не пораджу.

Марина. (несьміло). Та рада є, як би лиш послушали...

Прокіп. Яка?

Марина. Як би ось татуньо перенеслись до Семена трошки. Також їх син.

Прокіп. (суворо). Марино!

Василь. (клонить голову важко) (шепотом до себе) Ось, ось! Таки так!

Марина. (живо передобрюючи). Бодай на якийсь час, бодай на той час, поки нам не полекшає трошки, поки щось не придумаєсь, як самі кажуть.

Прокіп. (я. в.) Се не може бути!

Марина. Чому не може бути? У Семена їм також буде

добре. Може ще й ліпше: звичайно більша хата, більший достаток.

Василь. Яких вже мені достатків треба! Аби ніч переночувати та день переднувати!

Марина. Там лиш дітий двоє, у нас аж четверо. Тіснота така, що й голки не устромиш з часом....

Прокіп. Се не може бути! Се би було проти нашого слова.

Марина. Або-ж ми їх проганяєм? Крий мати Христову! Ми-ж коло них семей рік ходим, най самі скажуть, чи мали в нас кривду яку? Але тепер....

Василь. (встає мовчки, надягає кожух, шапку і виходить в двері).

Прокіп. А де-ж ви тату йдете?

Василь. Де? До Семена! Та самі кажете...

Прокіп. Гадаєте, що вас Семен прийме?

Василь. Спитаю. Що діяти? Спитаю...

(виходить важко зітхаючи).

СЦЕНА V.

Оставші. По виході Василя — якийсь часочок і Ганна вертає до хати та стає коло вікна.

Марина. Чому не має прийняти? Він же-ж їх син, рідна також дитина. Що би то за дитина була, що би рідного тата до хати не прийняла.

Прокіп. Хиба ти, жінко, Семена не знаєш?

Марина. Чому не знаю? Тримали ми тата років сім, можуть і они потримати трошки. Прецінь по батькови також пайку взяли.

Прокіп. Але умова при людях була така, що тато при нас оставати мають, поки їх віку. За те ми взяли дві ниви й хату й город.

Марина (живо). Дві ниви, що не стоять й за єго половину. Я би за єго пайку зараз промінялась. Який мав ячмінь на своїй, га? Як Дунай! А ми? Колос колоса здоганяв! За те ще й ходила та обпирала старого сім років. Най і они походять трошки. Богачі! все би на нас бідних зіпхали.

Прокіп. Не такі то і вни богачі.

Марина. (чимраз нервнійше). А чого-ж так дують ся, та всю біду на нас спихають. В мене четверо дітий, є коло чого набігатись та набідуватись. Най і они закоштують трохи того добра.

Прокіп (понура). Тобі мабуть звирив ся вже тато!

Марина. Звірितись не звирив, — але я з старим шлюбу не брала.

Прокіп (з прокльоном). Бодай вас....!

Ганна (живо, від вікна). Пст! Хтось іде, хтось іде в хату!

Марина (запопадно пряче на столі, ослонах).

СЦЕНА VI.

Оставші. **Проць** (входить поважно).

Проць (старший вже чоловік; повільний, розважний). Мир дому сему!

Прокіп. І всім живучим в нему.

Марина (добрявно). Гості до нас....

Прокіп. Сідайте, будьте ласкаві..!

Проць. Спасибіг вам, най все добро у вас сідає. Ми, бачите, з ділом. Загнались за ялівкою тай зійшли з дороги. Вступили до вас та питаєм, переночуєте нас, чи ні? (кладе фляшку на стіл).

Ганна (зникає в двері).

Проць. Чекай, Ганно, не втікай! Бачите, як скоро догадалась?

Марина. Спасибіг вам за ласку, та память про нас добру.

Проць (сідаючи). Ну, приймете Юрка в хату, чи ні? Юрко, бачите, парубок гідний, тверезий, роботячий, а заповідний вам, що й не казати. Тепер у Никифора служить. Каже Никифор, що єму за двох робить, єго права рука. Що-ж то буде, як на своїм стане. Ласка божа, така людина в хату.

Прокіп. Та ми єго знаєм. Карай Боже що проти него сказати (кладе чарку на стіл).

Проць (до Марини). Ну, а ви, пані-матко, що на се скажете?

Марина. Я вже, як господар скаже.

(ставить на стіл хліб та закуску)

Проць. Ну а Ганна? Ганно! Ходи но сюда!

Ганна (входить і стає в дверех).

Проць. Ну, Ганночко, княгине моя пишна та люба, приймеш нас до свого двора, чи не приймеш?

Ганна. (дуже соромливо). Та як тато і мама скажуть...

Проць. (в двері). Ходи-ж сюда, Юрку!

СЦЕНА VII.

Оставші — **Юрко** входить до хати).

Проць. (піднімаючи налиту чарку). Пошли-ж їм, Господи, всего добра і з роси і з води! (до родичів). А вам дай, Господи, прожити та щастєм їх веселитись (випиває і подає чарку Прокопови).

Прокіп. А вам, свате, дай Боже щастя та здоровя за раду вашу та прислугу вашу!
(випиває і подає чарку Марини).

Марина. (до Ганни) А тобі, пішли, Господи та матінко Христова, доленьку добру...

Проць(кінчить). На потіху батенькови своєму та матінці рідній.

Марина (випиває і подає чарку Ганні).

Ганна (надпиває і подає Юркови).

Юрко. Здорове ваше, родичі, ваше сватуню і твоє Ганночко! (випиває).

Прокіп (до Проця). Честь вашу, свате, прийняли і честію відповіли. (запрошуючи до стола) Тепер закусіть, будьте ласкаві.

Проць, Юрко, Прокіп, Марина, Ганна
(сідаять коло стола і закусують).

Прокіп. Але з весілем мусите підіждати.

Проць. Чому-ж підіждати?

Прокіп. Тісно коло нас сего року, дуже тісно. Бог свідком. Достатку в нас не було ніколи великого, а ту сего року ще й не зародило. Хліба ледво до переднівку стане.

Проць. Що-ж, як підіждати то підіждати. Се вже ваше діло. Але я гадаю, що оно чим скорше, тим ліпше. З політку весіля не справите, мусите щось продати.

Марина. І я так кажу.

Прокіп. А найгірше, що не маєм де приміститись. От в сій хатині тисне ся семеро душ, я, Марина, четверо дітей і тато ще коло нас.

Проць. Ага, правда! (оглядаючись). А де-ж тато?

Марина. Вийшли, мабуть до Семена. Я так раджу, сватуню: поки мидля молодих що не придбаємо, чи коло хати що не приставимо, чи як там, най би они ту коло нас примістились, а тато могли би тимчасом у Семена перебути.

Проць. Розумне діло.

Прокіп. Розумне — та чи Семен схоче?

Проць. А чому-ж би не мав схотіти? Хати єму старий не заляже, хліба не переїсть.

Прокіп. (зітхаючи важко). Чи лишень схоче?

СЦЕНА VIII.

Оставші. **Семен і Марта** (входять напрасно, попихаючи перед себе **Василя**).

Семен (сухий, суворий, напасливий). Добрий вечер, брате! А, бачу вже й честь заставили! Щасти вам, Боже! Та ти, Прокопе, про свої діти тям, але батька не поневірай.

Марта (набожно). Сказано: чти отця і матір.....

Прокіп (спалахнувши). А хто-ж батька поневірає?

Семен. А хто-ж як не ви окайнні? Наче собаку з хати прогнали.

Марта. Під ніч, під таку люту зиму! Ай Господоньку!

Прокіп (зриваючись). Та неправду ти верзеш, й неправдою дише небога твоя. Я батька не проганяв.

Семен (прискакуючи). Ще й випираєш ся, нелюде? Ну, дивіть ся!

Марта. Стоїмо в хаті тай молитви відправляємо. Вже були коло „ослаби остави“, я мала вдарити ся в груди, в тім отвирають ся двері. Дивю ся й

очем своїм не вірю: батько! Я лиш руки заломала.

Марина. Так злякалась сердешна батька прийняти!

Семен. Не дурний приймати. Притьмом завернув тай кажу: хто взяв батьківщину, той має і батька тримати. Така умова була.

Марина. А ви, сироти, не взяли нічого?

Семен. Одну нивку паршиву.

Марина. Що стоїть за нашу цілу батьківщину.

Марта (присекаючи до **Марини**). І та нивка вам в печінки залізла, ненаситці лукаві? Всьо би пожерли, Господоньку ласкавий, ще й батька позбутись хотіли.

Прокіп (унесений). Брешеш ти, гадино потайна! Сім літ я тата тримав і не думав позбуватись.

Марта. Аж тепер вам доїло...

Прокіп. Не доїло, відьмо! А просили лишень, чи би на той час, поки ми новий лад не заведемо в хаті, не схотіли до вас перенестись.

Марта (живо-люто). А то яким правом?

Семен. Вже ти, брате, говори, що хоч, а поки я живий, батькови кривди не дам зробити. Тому приводжу тобі і кажу: тут нашому татови рация!

(садовить Василя насильно коло стола).

Прокіп (тручає Семена на бік). Проч від батька, лицемире!

Семен (піднімаючи палицю). Ти тручаєш ся, Каїне?

Проць (здержує Семена). Семене!

Василь (усувається від стола в зад).

Марта. Бач, як засичав, що їм не вдалась штука.

Семен. Лишень людий шаную, що тобі рук не поломю, Іроде окаяний! Але кажу тобі і приказую, ось при людях, най чують: як би мені татови волосок з голови спав, — то не ти тата, але ми з татом викинемо тебе з цілим твоїм кодлом.

Прокіп (в нетямі). Те я зараз хочу видіти (до Василя). Тату, пійдете з Семеном!

Семен (хватає батька і попихає до Прокона). Ту лишитесь, тату! Ту ваша праця!

Прокіп (відпихає Василя до Семена). І в него вашої праці частка!

Проць, Юрко (розривають братів, стаючи по середині).

Проць. Схаменіть ся! Тато!

Василь (виступає в середину). Не сваріть ся із за мене, сини мої, та не поштуркуйте на старі літа, бо гріх будете мати. Я вас погоджу, погоджу. Уступюсь одному й другому. Не стояти-му на заваді. Старому вже й так багато не треба. Є ще люди на світі, притулюсь денебудь. Пращай Прокопе, прашай Марино, прашайте діточки, — прашай і ти Семене! (відходить і в порозі стає).

(звертаючись до хати). Пращай мій приюточку кривавий, що тебе поставив отсими мозілями! Пращайте образи свьяті, й вислухайте, хоч з далека, молитви моєї! Пращайте, мої віконця соняшні, що з вами витав, з вами прашав день святий! Пращай і ти поріжку послідний, виходжений і вигладжений моїми ногами. Не судилось тебе попрощати в домо-
[вині, так живий прашаю! (бе чолом трикратно в поріг живо виходить).

(Павза).

СЦЕНА IX.

Прокіп (наче з просоня). Тату! Тату! (біжить в двері).

Семен. То на твоє сумліне!

Марта. На ваші голови трикляті!

Семен, Марта (виходять).

СЦЕНА X.

Проць. Час і мені до дому. Пращавайте!

Марина. Та докінчіть хоть чести, сватуню!

Проць. Не пійде в рот, Марино! Не во гнів вам обоім, але... не по божому се, не по божому. (до Юрка) Ти, Юрку, кінчи вже діло сам, як знаєш, моя нога ту більш не постане. Не по закону се, не по закону! Пращавайте! (відходить).

СЦЕНА XI.

Оставші.

(Прокіп, що стояв дотепер головою спертий о стіну, наче не памятаючи нічого, іде до вікна, потім до стола, хватає фляшку і мече її з бренькотом в кут. Сам сїдає, криючи голову в долонї).

Ганна (ломить руки, дивлячись на розбиту фляшку).

Марина, Юрко (стають як вкопані).

Прокіп (бючи головою об стіл). Тату! Тату!

Завіса (тихо спадає).

ДІЯ II.

ДЕКОРАЦІЯ як в I. ДІІ: Прокопова хата.

СЦЕНА I.

Марина. Ганна.

Марина (пораєсь коло печи).

Ганна (сидить під вікном).

Ганна (сумно). Недавно тому, як дїда нема, а вже хата як би не тота стала.

Марина. Не знати чому?

Ганна. Бігме! Все бувало дїдуньо і скажуть щось і прикажуть, посьміють ся і пожартують, а тепер як в гробі.

Марина. От взялась би ти до якого дїла, то й дїд би тобі не привиджував ся.

Ганна. Сеї ночі снили ся менї. Я бачила, як припали на бабину могилу, а плакали, плакали, що чути було на ціле село. А все: Оксаночко, зазулько моя, прийми мене до себе, бо нігде вже дїдови на старість притулитись! Менї так важко стало, що й сама стала ридати... аж ви мене збудили.

Марина. Певно тобі Юрко щось наплів?

Ганна. Розказував менї, як від нас вийшов, пішов прямо до Семена. Гадав, що дїд там пішли. Тимчасом хата була зачинена. Прийшов відтак Семен, Марта, дїда не було.

Марина. Раз синочок!

Ганна. Від них побіг до Пилипа, Марийона, Проця, гадав, що там зайшли. Відтак поступив до корчми, і там не було. Дивить ся по снігу, є слід до церкви. Пішов і застав діда на цвинтари. Припали до могили, плачуть, ридають, акурат так, як мені снилось.

Марина. Він тобі наплів, тай снило ся.

Ганна. А ту на дворі сніг, заверуха, лють. Дід як би не чув того. Він їх підвів, як дитину, взяв з собою тай завів до Никифорової стайні. Постелив їм в яслах, сам ляг під яслами, тай заснув. Рано зриває ся: ясла порожні, діда нема. Він метнув ся в село, а ту всі сліди сніг позамітав. Питає людей, ніхто не бачив, лиш вартівники казали, що бачили якогось чоловіка на шляху до міста.

Марина (живо) Він може се й татови розказав?

Ганна (несміло) Він ні, але я.

Марина. Біснுவата.

Ганна. Я вже сама бачу, що біснувата, бо тоді тато сумні, сумні, але від тоді вже як не тоті стали. Я аж злякалась.

Марина. Тато все татом. Звичайно жаль. Але побанували-б побанували, тай згодом забули. Але як кожде з вас зачне возитись та язиком молоти за діда тай за діда, то годі забути.

Ганна. Я тоді не знала. Тепер знаю, тай мовчати-му.
(хвильку мовчить, дивлячись в вікно, потім вітхаючи).

А всеж мені дідуня дуже жаль!

Марина. Ганно!

Ганна (втираючи слези) Де вни тепер бідненькі обертають ся!

Марина. (сучоро) Ганно, ти до смерти розуму не набереш!

СЦЕНА II.

Оставші. **Прокіп** (входить, одітий, з батою в руках).

Марина, Ганна (стають серед хати зачудовані).

Марина. Вже з ліса?

Прокіп (понура) Вже.

Марина. Так скоро?

Прокіп. Так.

Марина. Може що, не дай Боже, стало ся?

Прокіп. Дороги нам не стало.

Марина (домлячи руки) Най ся не приказує.

Прокіп. (говорить ніби до них, білше однак до себе). Поїхав в ліс, гадав, що легше стане. Гадав, що вітер, заверуха розвіє, заглушить— бодай на хвилю. А ту ні. Вийшли в поле, а ту як не зірвесь метелиця, як не завє — зареве сотними голосами, а все здалось мені, що серед того гуку, гомону, стону, писку — єго, єго голос чую. Перед тим голосом втікаю, жену на осліп в ліс. А ту ще гірше. Та сама сила як не заведе поміж кущами, деревами, гілям, бадилем, наче-б ціле пекло звіялось над моєю головою, а все пищить, висчить, стогне, ридає — єго, єго голо-сами. Курява, метіль така, що сьвіта не видко. Я осліп, оглух, тільки той голос лящить мені в ушах і наче обухом до землі прибиває. Хлопець пищить, що замело дорогу, я мабуть таки не своїм голосом крикнув: завертай! Бо хлопець кинув ся як опарений і завернув домів. Не тямю вже, як і коли віддав Марийонові хлопця і коні. Так з чим поїхав, з тим приїхав.

Марина, Ганна (стоять з заложеними руками)— з жахом вдивляючись в Прокопа).

Прокіп (ваглянувши їх). Якого нечистого визьвірились на мене? Діла не маєте жадного? (по хвили до себе) Так все нині зьвірить ся на мене і все — єго очима. Або то лише они? Всі, всі, куди ні поступити. Вийдеш на улицю, зараз, чи мале чи велике, зьвірить ся на тебе, як на окаянного. Ввійдеш до церкви, все, що є, навіть молитви перериває, від престола обертаєсь, а на тебе зьвірить ся. А й ті ікони в церкві, колись такі добрі та богомільні, тепер як впляють в тебе очи, наче ножом прошибають. Га, хоч під землю западай ся! (розглядає ся по хаті).

Марина (несміло) Може обідати будеш? Рано нічо не їв.

Прокіп (розгортаючись) Давай!

Марина (до Ганни) Клич діти, най ідуть`обідати.

Ганна (виходить).

Марина (ставить миску і ложки на стіл).

Прокіп (перехрестившись сідає — взявши ложку в руки, прокидуєся нараз і мече ложку від себе). Вже й ложки то-бі не стало? Та дідову дала!

Марина (мовчки подав иньшу).

СЦЕНА III.

Оставші.

Івась, Параня, Калина (вбігають з криком — за ними) **Ганна.**

Івась. Татуню, дивіть ся, яка Параня дурна. Ми возились по снігу санчатами, а ту іде якийсь дід старий, з торбами, такий старенький, старенький! А дурна Параня кричить: а ось наш дідуньо, наш дідуньо!

Прокіп (зриваєсь — розпихає діти) Всьо, навіть сі наважились на мене! (виходить в двері).

СЦЕНА IV.

Оставші.

Марина. Не могло би посидіти тихо одно з другим! (до дітей)
Йдіть, ту їсти (переносить миску на припічок).

Івась. Параня, Калина (переходять туди).

Івась. А що-ж я зробив такого?

Марина. Сиди тихо та їдж! А про діда при татови не згадуй.

Івась. Чому ні?

Параня. А дідуньо вже до нас не прийдуть?

Марина (роздражена) Ні.

Параня. Чому ні?

Марина. От жери та тихо будь, бо бити буду.

(Діти шепочуть між собою з тиха).

Марина (до Ганни). Де тато пішли?

Ганна. Не знаю. (глядить в вікно). До хліва мабуть. Тепер з хліва вийшли, під шопу ідуть. Вже й з під шопи вийшли, назад завернули...

Марина. Може би пійти, подивитись.

Ганна (хоче йти)

Марина. Або чекай, не йди! Аби не було так як вчора, що годі було в хаті усидіти...

Ганна. А Господи сьвятий! Коби хоч Юрко вернув ся!

Марина. Що єї в голові! Ту чоловікови крові бись не дорізає, а она про Юрка думає.

Ганна. Та я не про себе.

Марина. А про кого?

Ганна (несьміло) Він до міста пішов.... звідатись про... діда.

Марина. Ти єму казала?

Ганна. Ні, він бачив, що ту діє ся, тай сам пішов. Казав, як не приведу, то хоч розвідаю.

Марина. Най би вже і привів, бо ту не висидіти довше. Кілька днів, як нема, а вже все горі ходором ходить.

Ганна (втішно) То ви не противні, щоби дід вернулись?

Марина Хотяй би й зараз (крізь слези) Най мене Бог тяжко скарає, як я що злого придумала. Гадала, може вам полекшає трохи. Як би була свою біду знала, була-б і не зачинала. Або то чоловік вгадає свою недолю?

СЦЕНА V.

Оставні. **Прокіп** (вертає, ще хмарніший, чим передне)

(Серед гробової тишини в хаті, сїдає коло стола і підпирає голову, говорить наче сам до себе) Оттака то вся робота моя — тепер. Що возьму в руки, з рук летить. Все він наче з рук виринає. Зайду до худоби подивитись, вже він коло худоби, увійду до шопи сїна набрати, вже він зо мною набирає. Слідом йде за мною в день, не сходить з думки в ночі. (з ростучим роздражненем) Тай не дивниця: все з єго рук. Ту все єго: хата єго, стіл єго, образи єго, постіль єго, кожда посудина єго, єго (розглядаєсь по хаті. й побачивши Марину, Ганну). І що він вам завадив в хаті, бісова проклята? Лави би вам пересидів? Печи перележав? Кодло пажерливе, ненаситне, захланне!

Взяли тай прогнали. На старі літа. Як пса. З его власної хати. Га!

Марина (несміло дуже) Та хто его проганяв?

Прокіп (зриваєсь нечаяно до Марини, наче до бійки) Може не ти, суко, не ти? Кажі не ти?

Ганна (заступає собою Марину, стаючи між тата а матір) Та де то вони, татуню! Скорше вже Семен.

Прокіп (в найбільшій роздраженню підіймає руки на Ганну) Семен? Який Семен? А то Семен приняв ся тата тримати? Кажі: Семен? Семен, чи ми? Чи я?

(нараз опам'ятуєсь, опускаючи руки). За що-ж я їх катую, за що? Що они винні? Та-ж то я сам приняв ся тата тримати. Я, не они. До смерти тримати, а я взяв тай... Я сам, .. я сам!

(кидаєсь на осліп і бе головою об стіл).

Марина, Ганна (приступають до него).

Марина (з великим жалем) Прокопе мій, Прокопе, бий вже нас, та не побивай себе, бо не знати вже, що вдієм.

Ганна (з тиха) Дідуньо може вернуть.

Прокіп (живо) Вернуть? Звідки вернуть? Коли вернуть? Прогнали як пса, тепер каже, що вернуть. Ха, ха! (вимушений нервовий сьміх).

Ганна Юрко...

Прокіп (живо зриваючись) Де він? Де він? Де той Юрко? Як мені сюда прийде, то кости поторошу. Через него все. Я й забув, — через него одного. Як би не він, тато до нині сиділи би в хаті. Га, вороже тяженький!

Ганна (сїдає — заглядаючи в вікно — з острахом до Марини) Він іде...

Прокіп (зриваючись) Іде? В сам час! Най прийде! Я єму покажу, як тата шанувати.

Ганна (з розпукою) Юрко від діда йде...

Прокіп (наче спам'ятавшись) Від діда? А він як знає, де дід?... (поволи) Правда, він оден діда приняв, захистив. — Чоловік він, серце він. Він оден від него вістку

принесе. Сину мій, сину, а я навіжений тебе так кривджу. Тяженько кривджу (оглядаєсь) Де-ж він?

СЦЕНА VI.

Оставші. **Юрко** (входить)

Прокіп (нетерпеливо — стає проти Юрка) А що тато? Де тато?

Ганна (живо) Найшов?

Марина Бачив?

Юрко (сумно) Нема!

Прокіп (паде на лаву) Нема! Пропав!... Пропав і я з ним, пропали ми всі з ним.

Ганна (тихо) Не бачив нігде?

Юрко Бачити не бачив, лиш на слід попав.

Марина (споглядаючи неспокійно то на Прокопа, то на Юрка) Та кажи! кажи!

Юрко. В місті казали, що став був на службу. У якогось жида. Я пійшов там, але вже не застав. Не здужав робити, тай...

Прокіп. Прогнали.

Юрко. Прогнати не прогнали, але відправили. Відтак, казали, тиняв ся по місті, шукав зарібку, — аж взяли тай до уряду завели. Звідтам мали чупасом відставити. Він мабуть злякав ся того чупасу, чи що, бо взяв ся тай утік. Де — не знати. Я був в урядї; казали, що не знають. І там єго жалували, казали: якийсь бідний, старий чоловік. Були би може і самого пустили, щоби лиш до свого села пішов, — але він видко не хотів, тай утік. Я бояв ся, чи не захорував старенький, — звичайно зима, холод, голод, — та може до шпиталю взяли. Тому зайшов і до шпиталю. Але там він не був. Не знали й не чули про него.

Прокіп (з розпукою) Пропав! Пропав!

Марина. Та як пропав? Як може чоловік серед людий пропасти?

Прокіп (вельми роздражнений) А серед своїх не пропав? Як мають чужі поратувати, коли свої, свої рідні діти

прогнали! (хвили тишини — нараз зриваєсь) Нема єго, —
нема й мене, не буде й вас! (біжить до скрині, отвиряє,
витає опанчу, шапку) Всьо най чорт бере!

Марина, Ганна, Юрко (здержують єго) Тату, тату!

Марина (хоче відобрати річ) Та-ж гріх від Бога — гирити одежу.

Прокіп (відпихає всіх) Проч! Проч від мене!

Марина (обнимає єго ноги) Прокопе, змилуй ся над дітьми!

Ганна (хватає єго руки) Татуню, хоч нас помилуйте!

Прокіп (тручає їх без милости від себе, піднімає й завиваєсь до них
руками, вкiпци хватає костур). Проч, бо смерть
вам усiм! Проч мені з хати! Проч, бо убу! Моя
се хата, дідова хата, не ваша! Проч!

Марина, Ганна, Юрко (утікають з зойком з хати).

Івась, Марина, Калина (криють ся неспостережено під піч).

СЦЕНА VII.

Прокіп (одягаєсь в кожух, проче бере в руки). Моє се, моє, не
ваше. Як був дід, то й дідове, тепер моє. Всьо пу-
шу, до чисга пушу: й хату, й худобу, й комору,
всьо, всьо. Най пропадає. Нема діда, нема нічо!

(заточуєсь в нетимі і виходить в двері).

СЦЕНА VIII.

Івась (вилазить з під печи обережно, розглядаєсь і біжить в двері).

Мамуню, мамуню, вже тата нема! Ходіть!

Параня, Калина (виходить також і біжуть до вікна)

Марина, Ганна (входять плачучи) (по хвили за ними) **Юрко, Проць,
Марийон, Семен**, ще й деякі жінки.

Марина (ломить руки). Боже мій, Боже, що тепер бідні піч-
нем? Дітоньки мої нещасливі, пропали ви перед
часом. Дідуню, де ви дідуню, згляньтесь на наше
бездолле!

Марийон. Що ту зайшло?

Проць. Зарікав ся я заходити до вас, але чую зойки,
крики, тай прийшов. Що ту зайшло?

Семен. А що зайшло? Божевілле, чисте божевілле. Недавно тата, тепер дїтий з хати проганяє.

Марина (з розпучкою до сусїдів) Ратуйте сусїдоньки, ратуйте! (до Семена) Братуню рїдненький, ратуйте, бо всі марно пропадем.

Семен. Що мені до вас мішатись? Знайте на другий раз, як тата шанувати! (відвертає ся з горда).

Марийон. В тебе, Семене, хиба бога в серци не має.

Семен. А в них має, що тата прогнали? Що хотїли, те й мають. Най би були мене слухали. Тепер — моя хата з краю (виходить гордо, за ним частина людий).

СЦЕНА IX.

Марина, Ганна, Юрко, Проць, Марийон.

Проць. А де-ж Прокїп пішов?

Марина. А де-ж, як не до корчми. Всю одежу з хати забрав. Нинї забрав свою, завтра забере мою, потім до худоби та хати возьме ся. Пропали ми нещасливі!

Проць. Та дїда, гадаю, треба на всякий спосїб завернути. Се мабуть за про него.

Марийон. А вжеж, за про него. Прокїп не любив до корчми завертати. Так, як єго тато. А де-ж він тепер? Мабуть в місті?

Ганна. Шукали, коли нема. Що лиш Юрко вернув з міста.

Юрко. Я гадаю, що вже не дїда а тата треба перше ратувати. Я йду за ним.

Ганна (живо) Юрку, будуть бити... Стережи ся.

Юрко. Най бють. Я їх бїйки не бою ся. Они тоді найліпші, коли бють. — Як перестануть, тоді зле. У них добре серце: як бють, так зараз і жалїють. Але як жалїють, тоді небезпечні, бо з жалю все би з себе скинули. Я їх тоді до дому приведу. Пращайте, мамуню! Здорова, Ганно! (вибігає в двері).

Проць. Може бути. Піду і я за ним.

Марина. Господь вам нагородить!

Проць. Прашавайте, а як би, не дай Боже, що,... то з дітьми до мене хороніть ся.

Марийон. Або й до мене! (до відходячого Прощя). Чекайте куме, хиба і я піду з вами.

Проць, Марийон (відходять).

Марина, Ганна (відводять їх до дверей).

Завіса паде.

ДІЯ ІІІ.

ДЕКОРАЦИЯ представляє сільську корчму. Великий стіл, кругом лавки. — В правім куті шинок, з лівого боку двері до алькіра. В середині двері входові.

СЦЕНА І.

Прокіп, Ельо (середніх літ жидок, проворний, серйозний — зовсім не карикатурний сьміхованець).

Прокіп (сидить, підпершись рукою при столі, важко думає).

Ельо (хвилю поравсь при шинку, потім звільна приступає до Прокопа).
Гризоту маєте, Прокопе?

Прокіп. Ще й яку!

Ельо. Татуня нема!

Прокіп. Ой нема, нема...

Ельо. Такий добрий чоловік. Всі за ним жалують. Він до мене не заходив, — так як і ви, чогось загнівались мабуть, але добрий, ретельний був чоловік, нема що казати. Всі его шанували.

Прокіп. Дочекав ся на старість пошанови. (гірко) Ай, ай!

Ельо. Я вам щось пораджу, Прокопе! Напийтесь ви насамперед міцної горілки, такої з під самого споду...

Прокіп (адрігнувшись) Чекай, Елю, чекай. Дай відотхнути.

Ельо. Оно вам допоможе. Я так сам робю. Як маю який клопіт або гризоту, а в мене чи она одна, наплюся такої горілки, тай зараз полекшає. Она всю гризоту перегризе, всю жовч розпустить. Чоловік як би на сьвіт народив ся.

Прокіп. Бою ся, бігме, бою ся.

Ельо (приносить фляшку і чарку. Поки що тримає в руках). Чого боятися? Зараз буде лекше. Вам не гризтися так дуже, Прокопе! Я гадаю, що татуньо вернуть. Звичайно старий чоловік, ані то заробить ані на службу не стане, хто такого прийме? Біда притисне, тай верне. Ну, порційку!

Прокіп. Не можу, сам себе боюся.

Ельо. А як не верне власновільно, то буде мусіти. Тепер такий час, як не маєш певного ремесла або зарібку, або свого місця, то скажуть „волокита“ тай силоміць відставять до села. Не журіться.

Прокіп (гірко) Діждався на старість: чупасом приведуть. Воліли би мене на цвинтар відвести.

Ельо. Най Бог боронить. Що-ж робити? Нещастє.

Прокіп. Та вже най буде, як буде. Коби лиш вернув!

Ельо (живо) Коби лиш вернув! Ну, за єго здоровє, та поворот щасливий! (берєсь наливати)

Прокіп (здержув рукою) Не куси Елю, не напосідайся, бо відповіш за душу...

Ельо (відходить на бік, ближе зрітелів) Твердий хлоп! Але сумліне має. Я єго з того боку зайду. Чекай! (іде до алькира, отвирає двері тай кличе): Йойно! Йойно!

СЦЕНА II.

Оставші. **Йойна** (дуже старий жидок, виходить з алькира).

Ельо (обнимає єго рукою за шию і шепчучи щось з тиха до него, — обводять кругом кімнати, — стаючи аж коло Прокопа).

Йойна (до Прокопа) То ви Василів син? Тата я знав, вас нї. Дуже добрий був чоловік. Я єго знав, як ще при желїзниці робив. Ай, що то за чоловік був. Він тоді був в таких літах, як ви тепер. Ай що за чоловік, що за чоловік. Шкода єго (відходить звільна до алькира).

СЦЕНА III.

Оставші.

Прокіп (розбуджений) Хто се — Елю?

Ельо (при шинку) Наш тато.

Прокіп. Твій, чи жінчин?

Ельо. Мій. А хочби жінчин, все одно.

Прокіп. Він в тебе робить що, допомагає?

Ельо. Що він може робити? Такий старий! От живе,—
щоби здоровий був!

Прокіп. Ти єго не проганяєш?

Ельо. То у нас не йде

Прокіп (з важким стоном) А у нас йде! (первово) Дай горілки,
бо згину. Але такої, як грань.

Ельо (біжить з фляшкою і чаркою до Прокопа) Я вам вже до-
брої дам (наливає — відходячи — на боці дивлячись на лю-
чого Прокопа). Має сумліне, має!

СЦЕНА IV.

Оставші. **Семен, Проць, Марийон** — за хвилию **Юрко** (входять
входовими дверми) **Юрко** (приєїдає на боці вовсім)

Проць, Марийон (вимахуючи руками, щоби загорітись) А то лють
на дворі.

Семен. Здоров, Елю! (оком на Прокопа) Бачу, ранних маєш
гостий нині!

Ельо (стираючи стіл коло Прокопа) Хвалити Бога! Сідайте
Семене! (вказує місце коло Прокопа).

Семен (сїдає на другім кінці). Я вже собі тут. Менше гріха,
буде. (до Проця і Марийона, показуючи місце коло себе) Сі-
дайте, куме!

Проць, Марийон (вагують ся, де сїдати, чи коло Семена, чи Прокопа).

Проць. Все одно. Все коло одного стола (сїдають оба в се-
редині, меж Прокопом а Семеном. Лицем до зрітелів).

Семен. Не знати, як ту людям догодити на сьвітї. Нарі-
кають нераз, самі не знають чого. От, кажуть,
небавом вийти має така постанова, що весь грунт
по батькови переходить на старшого сина, а як є
більше дітий, то на найстаршого сина. Він прочих
має сплатити а цілий грунт припадає єму. Єму
одному. Що ту нарікати? Сьвятилась така поста-
нова.

Проць. Най нас Бог боронить від такої постанови

Марийон. Певно!

Семен. Не знати чому?

Проць. Або то другі діти гірші від него?

Семен (оком на Прокопа). Показалось нераз, що гірші. Він старший, все розумнійший.

Юрко. Хиба ви се до себе пете.

Семен (гордо). Не до тебе пю, то й не відпивай. (на боці)
Причепи!

Проць. Яка-ж в сім правда? Найстарший має мати все, а другі нічо. А они не діти?

Семен. Чому нічо? Він-же їх сплатить.

Марийон. Чим, як гроший не буде?

Семен. Може позичити. Є банки.

Марийон. І его довги з'їдять, як прийде більше дітий сплатити.

Проць. Але що з тими грішми, хочби позиченими, зробити нині? Що зробить другий, що третій син, або дочка з ними?

Семен. Можуть собі купити, можуть де пристати.

Марийон. А де-ж купити, де пристати, як все бере найстарший?

Проць. Заким що купить або де пристане, жити треба. Гріш розійдесь, а тоді...

Марийон. Хоч з торбами іди. Ні, то зовсім несправедлива устава.

Семен (оком на Прокопа). Всеж такій не було би хоч тої остогида, щоби молодший син та батька з хати проганяв.

Прокіп (наче вкушений, бе порожньою фляшкою в стіх). Жиде!

Юрко (встаючи). Се може і старший зробити. Може ще скорше (приїдає недалеко Прокопа).

Ельо (михоходом до Семена). Дайте спокій, Семене! Видите, бідний чоловік.

Проць. Ти би, Семене, розум мав, та не драгував чоловіка, що й так не знає, по чиім сьвітї ходить.

Марийон. Подивитись лишень на него, кождий пізнає.

Семен. То все за мою кривду. Виїв мене, виїв батька, тепер най себе заїдає.

Прокіп (зриваючись) Здаю, як скажену собаку.

Юрко (здержує Прокопа).

Проць, Марийон (зривають ся також і приєднують ся ближні Прокона)

Проць. Семене, Бога бій ся! Заїлий ти чоловік.

Марийон. Договориш ся лиха.

Семзн (гордо все — але вже тихіше) Хвалити Бога, сумліне в мене чисте. Бояти ся не маю чого.

Юрко. У нас вже так водить ся. На кого Бог, на того й люди. Як чоловік в добрі, всякий прийде і приязне слово скаже. Як же не дай, Господи, похитне ся, утікають всі, як від прокази.

Проць. Та не то, лишень...

Юрко. Я й не доказав. Та коби лишень втікали, та хоч тихо сиділи. А то всяке ще присікає ся і забігає, з котрого боку вкусити.

Марийон. Правда, правда. Не даром сказано: не суди, щоб тебе не судили.

Проць. Чуже бачиш під лісом, свого не заглянеш під носом.

Юрко. Такий вже рід зависний та поганий. Десь у людий, лучить ся кому нещастє, то й збігнуть ся, порадять — розрадять, допоможуть, притулять. Громада раз! Аби й що, чоловік перебуде. А в нас, не дай Боже чого, — рідний брат садить — досаджує, душу розриває.

Семен. Добре тобі говорити, небоже, як в татове гніздо упхав ся.

Проць. Ще й не упхав ся, не тич, а правду каже.

Марийон. Правду, хочби під твій приклад, Семене!

Семен (встає наче до відходу) Добре вам говорити, як вам не допікає. Звичайно, не ваш батько, не вас болить.

(наче жалісно) А ту свій рідний тато, то й серце прошибає.

Прокіп (схмів ся на силу).

СЦЕНА V.

Оставші. (Більше людей входить до корчми — між ними:) **Федьо**.
Стає подалік.

Ельо (до Семена) От видите, одні сини, оден батько. Сядь те разом та поговорить, потіште оден другого, як Бог приказав. На дворі така студінь, в хаті роботи нема, а ту така пригода. Може прийдуть люди та принесуть яку вістку. Сідайте, зараз честь поставю.

Семен (відходячи до дверей) Не хочу я вашої чести, крізь горло би не перейшло. Здало би ся мені, що поминки справляють.

Прокіп (вискакує в крайній екстазі) Тепер тобі, опирю, смерть!
(валить его на землю і давить коліном.)

Семен. Люди, ратуйте від душогуба!

Прокіп. Від душогуба? Який я душогуб, кажи! (давить его за горло).

Семен (добувшись на силу під Прокіпа — піднімає голову — голосно)
От в Соснині замерз чоловік. Дивись небоже, чи то не — твій батько?

Прокіп (сейчас пускає Семена, хвитаєся за голову) Батько?
Замерз?

Федьо (виступаючи ближче) Ая! В Соснині замерз якийсь чоловік. Війт і присяжний ще з вечера поїхали.

Проць (зриваючись) Не вжеж? Не вжеж?

Марийон. Не дивниця! Така лють!

Прокіп (в розпучі) То він! То він!

Юрко. Хто знає, чи се правда?

Федьо. Правда, правда! Що лиш не видко, як привезуть.

Прокіп. А я ту сиджу, проклятий! (скоро зміняє в двері).

Юрко (за ним).

СЦЕНА VI.

Оставші. **Атанас**. **Максим**.

Атанас (на котрого напрасно впадає в дверех Прокіп) Щезай бідо! Очий не маєш?

Максим. Не бачиш, що війт? (відпихає Прокіпа до внутрі корчми)

Прокіп (живо до війта, прискакуючи) Де він? Де він?

Атанас. Хто? Чоловіче, чого в вічи лізеш?

Юрко. А що війтуню, найшли чоловіка?

Атанас. Господь его найшов. Находились, намучились, ноги та руки повідморожували, — а ту і сліду нема.

Юрко. Може й не було?

Атанас. Господь его знає. З вечера дали знати шандарі, що в Соснині чоловік замерз. Я кинув ся по селі за стійкою. Заким прийшла, вже змеркло ся на дворі. Сідаємо. Їдемо духом. Приїжджаємо з присяжним та людьми, ходимо, бродимо по пояс в снігу, — а ту ні сліду. Мало що не цілу Соснину зійшли. Ігі!

Проць. Та то десь при дорозі мусіло бути. Хто би тепер в саму Соснину заходив?

Прокіп (живо) Я его найду! Я его найду! (біжить в двері).

Атанас. Чоловіче, пропадеш в снігах та серед такої куряви. Нас п'ятох було, та не найшли, а ти оден? Всі дороги позасипало, сліду свого не бачиш.

Прокіп. Я его найду. Хиба би Бога не було на небі, щоб я его не відшукав (пускає ся знов в двері).

Проць, Марийон, Юрко (обступають Прокопа)

Проць. Та з чим підеш, Прокопе? Опамятай ся! Навіть палиці не маєш.

Прокіп. Мені не треба. Я его руками відшукаю, пальцями відгребу. Пустіть!

Марийон. Та хоч кожух другий возьми! Чим відогрієш, як найдеш?

Прокіп. Я духом своїм відогрію, кровю своєю відживю.

Максим. Та вже возьміть мої коні та сани...

Прокіп. Мені не треба. Я его як дитину на руках принесу (виривавсь і вибігає).

Юрко (спішить за ним).

СЦЕНА VII.

Оставші.

Атанас. Хто се такий? Здає ся, що знаю, а з лица не пізнаю.

Проць. Та се Василя Гіркокого Прокіп. Гадає, що се тато замерз.

Атанас. Ага той, що тата з хати прогнав! Може бути що він, може бути.

Семен. Най тепер шукає, коли прогнав.

Атанас (сїдаючи) Такі тепер діти на сьвітї. Елю, дай но чим загрїтись.

Марийон. Але добрий чоловік, бігме добрий. — Дитина з него щира. Піду і я за ним.

Проць. Ще недавно, я єму дома гірко притяв. Тепер жалую. Серце в него гідне. Піду і я.

Проць, Марийон (виходять в двері)

СЦЕНА VIII.

Федьо (до других) А ми що? Не підем чоловіка поратувати? Як не одного, то другого. Ану! (Всі крім Атанаса і Семена) Ходім, ходім! (виходять).

Максим. Чекайте і я з вами.

Атанас. Та ви вже відбули своє.

Максим. Не витримаю, поїду! (з порога до сїний кличе) Гей, хлопче, наверни! В Соснину ще раз! (виходить).

Атанас (до Семена) А ти, Семене, не підеш?

Семен (гордо розсїдаючись) Я тата не ображав, то й не маю чого по ночі блудити!

Завіса паде.

ДІЯ IV.

ДЕКОРАЦІЯ. Сцена представляє цеголню. Низом величenna піч, в ній палахкотить огонь. Огненні язикн пронизують прогалинами уставлену горі цеглу. Червоне зарево йде лучами в гору і обливає таким сявом цілу сцену (Нарочна декорація).— Перед печию, ліво- і правобіч низькі лавки, на котрі сїдають цегольники.

СЦЕНА I.

Василь (марний, опущений, з довгим свим волосєм, довгою розхристаною бородою. Клячить коло печи і вкидає дрова до жаркої ватри. За послїдним метож паде безсильний на долівку.— З трудом піднімаєсь і сїдає на купу дров.) Ось, яка робота моя тепер. Не здужаю і дров накидати до печи. Що підійму одно поліно, то в крижах якби пилою зарізає. Нема сили, нема. Нема сили, нема й роботи. А нема роботи, нема й житя.

Ще чув в собі крихітку сили, та послїдня слабїсть випила, виссала до каплї. Хоч сїдай та гинь. Та коби вже раз згинутн, коби раз Господь милосердний змилував ся. Десь другї люди плачуть та нарікають, коли почують смерть, а я єї що днини так молю, так призиваю, щоб прийшла і забрала мене з сего свїта, — і годї допроситись. Ой сини, сини, щоб вас Господь... Тихо, дїду, не клени! Гріх. Прокляв ти вже себе, прокляв синів, прокляв цілий рід свій, не знати, чи хоч одна голова остала ціло, — не клени-ж вже, не клени! Гріх. Правда, що грїх, але тільки й мого!

А була вже смерть коло мене, була сердешна — в Соснині. Прийшла і без прошення, наче знала, що мене ще за мука чекає. — Прийшла сердешна і обняла, як рідна мати; оповила, як слід по закону, білим рядном, і легкою рукою закрила очи. Я чув, як сосни, наче рідні сестри, схилились наді мною, заслонили своїми вітями, відтак заголосили таку жалібну пісню, що мені здалось, ангелів чую. — Мені було так легко, так мило, — лиш умирати тоді! Та прийшли вороги і розбудили. А щоб вам... Тихо діду, не клени! Гріх. — Накляв своїм, хоч чужих лиши. Они все ліпші, чим свої. Свої виправили на смерть, чужі справили до життя. Гадали, що жите то добро. А то ось яке добро. — Нове жите, нові муки (задумуєсь).

СЦЕНА II.

Василь, Томко (переходить з лівого боку з рискалем в руках).

Томко (весело) Ви вже коло печи, дїдуню?

Василь (сумно) Коло печи.

Томко (серйозно) Хто вас ту посадив?

Василь. А хто-ж би? Наш пан — цегольник.

Томко. А грім би его побив! А коло глини чому нї?

Василь. Робив коло глини, там де Сафат, дайму Боже здоровля, поставив. Але надійшов, тай став якраз наді мною. Може бути, я й так не здужаю, як другі, робити. Рад би — та сили нема. Він почав лаяти, скакати, кричати. — Тобі каже, не хочеть ся робити, рушай до помпи. Я кинув рискаль, тай пішов до помпи.

Томко. Та помпа вже цілком не для вас!

Василь. Таки нї. Не відтягаюсь, Бог свідком, від жадної роботи, що-ж, заробити треба. Але при помпі вже й зовсім охляв. За одним разом вже з рук пустив.

Томко. А пустили би з него...

Василь. Він тоді прискочив до мене, тай нагнав від роботи.

Томко. Зовсім?

Василь. Я почав проситись у него, що-ж мав робити, — жити треба. Він змилював ся, тай до печи нагнав.

Томко. Змилював ся, кажете? Ну, ну, дай Боже, — а хто дрова носить?

Василь. Казав самому носити.

Томко. А винесли би тебе на окопище, ще нині, нехресте! (оглядаєсь, відкладаючи рикаль). Чекайте дїду, я вам поможу трошки (хоче йти на право).

СЦЕНА III.

Василь, Томко, Борух (вбігає з правого боку)

Томко (подаєсь живо в зад, піднімає свій рикаль) Ось вже его сюда завіяло! Наважилась невіра! Але я потім забігну.

Борух (червоний, неприязний чоловік) А то всякий лиш дивить ся, щоби гроші захопити, а роботи нема. (до Василя) Я тебе, старий, тут не поставив на варті, але казав дїло робити. В печи повистигало, дров нема, а він сїв собі, тай сидить. На що до роботи проситись, як робити не хочеть ся?

Томко. Слабий чоловік, що лиш з тяжкої недуги підняв ся. Не здужає.

Борух. Як не здужає, най іде спати, роботи не краде. Я в нікого не краду, на що у мене красти?

Василь (зриваєсь на силу) Не лай, не лай! Йду вже, йду! (виходить на право).

СЦЕНА IV.

Борух, Томко.

Борух. Гірш злодія, гірш розбійника такий чоловік.

Томко. От мали-б серце для старого...

Борух. А чому ви не маєте для мене, як прийде до платні, чому? Що би ви зробили, як би ви прийшли по гроші, а я місто гроший, показав вам серце.

Томко. Що? Зрадїли ви...

Борух. Ага, зраділи би. Покраями і з'їли...

Томко (на боці) Тьфу!

Борух. Хто прийняв сюда того старого неробу, хто?

Томко. Хто? Всі ми прийняли. Сафат прийняв, він же наставник.

Борух. Добрий наставник. Поклич мені єго, поклич!

Томко (відходить на ліво).

СЦЕНА V.

Борух (сам) Що лиш чоловік весри божої діждав ся і цеголню-пустив, — достава на всі боки, аж горить, кожда хвиля дорога, — а ту оден стоїть, другий лежить, третій собі люльку закурює, терпцю не стає. Кричи, він сьміє ся. Чекайте, прийде до обрахунку, буду я сьміяти ся, відшибну за кожду — люльку.

СЦЕНА VI.

Борух. Сафат (входить з лівого боку з рискалем).

Сафат (високий, дужий, завзятий чоловік). Що там за новина?

Борух. Хто сего старого до роботи прийняв?

Сафат. Котрого старого? Василя?

Борух. А чорт єго знає, як він зове ся. Того нездару, що, то ні до рискаля, ні до води, ні до дров ні до печи...

Сафат. Та єго що тільки від смерти відтерли. Просив ся до роботи, тай я прийняв.

Борух. На що такого старого приймати?

Сафат. Він за хлопця робить. Ачейже за хлопця відробить.

СЦЕНА VII.

Оставші. **Василь** (входить з правого боку з обережком дров і паде під єго вагою).

Борух (показує на упавного Василя) Ось як відробить. Бачиш? Від нині я єго не хочу. Хиба ти єму сам заплатиш!

Сафат. Заплатив би я єму і тобі, коби лиш зміг. Але се тебе не мине! (Чути голос робітничого давінка).

Сафат (кидає рюкзак під ноги Боруха, сам піднімає Василя.)

Борух (усувався на ліво).

СЦЕНА VIII.

Сафат, Василь, (богато робітників сходить ся і їдає на ослонах, між ними) **Томко**.

Василь. Ти, Сафате, не сварись з паном із за мене. Я бачу сам, що я не до сеї роботи. Я собі піду.

Томко (до Сафата) Таки відправив?

Сафат (сїдаючи). Відправив.

Томко. А де-ж ви підете, дїдуню?

Василь. Де? В сьвіт.

Сафат. А в вас хата є.

Василь (з тиха) Є.

Сафат. І рід є?

Василь (я. в.) І рід є. Сини є, внуки є, всьо є.

Сафат (здивований) А чому-ж ви до роду не вернете?

Василь. Бо... бо... мене прогнали...

Сафат (зриваючись) Як се? Рідні сини прогнали?

Василь. Так.

Сафат. І земля сьвята під ними не розступилась?

Василь. Най їм Господь не памятає.

Томко (серед допитливого настрою других). І за що-ж они вас прогнали?

Василь. Ні за що. Тїсно стало тай прогнали.

Сафат (нетерпеливо) Розкажіть нам дїду, як то було. Розкажіть, бо, бігме, не витримаю.

Василь. От як маєм вже розставатись, то й розкажу. У мене, бачите, й хата була, й поле було, ціле хозяйство було. Як небога моя умирала, казала подїлити межі двох синів: най каже, памятають, що й по минї їм щось припало. Я і послухав. Нігде правди діти, ї з єї праці ми доробились. Старший Семен пристав до хати, то єму дали ниву, гарну нивку, на день юрати; молодший оженив ся бідно, то єму дали хату, город і що з поля лишилось. А що стар-

ший марикував собі, то вже молодший прийняв ся мене тримати.

І нема що казати, тримав зо сім років. Але з часом настали свої діти, попідрастали, трафив ся і зять, тай в хаті стало тісно.

Сафат. Тоді забирай ся, старий, з хати.

Василь. Ні, казав до старшого перейти.

Томко. А старший до молодшого відослав.

Василь. Так. Почались сварити, бити, навіть мною помітати.

Сафат. А ви забрались тай пішли.

Василь. А я забрав ся тай пішов. Що-ж мав робити?

Сафат. Що? Одного сокирою й другого. Тоді би забрав ся тай пішов.

Василь. Як, як кажете? Сокирою? Ні за що в сьвітї. Най мене Господь сохраниць та заступить. Я попращав свою працю тай пішов.

Сафат. Я би їх був попращав так, що би були сотні покоління згадували.

Томко. А де-ж ви пішли?

Василь. Пішов насамперед на могилу моєї небішки. Там виплакав ся, виплакав, і небішка пожалувала мене, бо зараз прийшов Юрко.

Томко. Що за Юрко?

Василь. Зять бачите, будучий, мого Прокопа.

Томко. Вже его мабуть післали.

Сафат. Змиловались Іроди.

Василь. Чи післали, чи ні, не знаю. Але прийшов сердешний, підняв і забрав з собою до стайні.

Томко. До їх?

Василь. Ні до своєї. Він служить, бідняга, за наймита. Постелив мені в яслах, я й положив ся. Але спати не міг. І жаль мені і соромно мені. Я, колишній господар, я, що з нічого доробив ся хозяйства, я, що нікому найменчої кривди не вчинив, я, що ціле жите попадав ся та працював, я, що мене ціле

село шанувало від найбільшого до найменшого, я.
я.. на старість по чужих хлівах валяю ся.

Сафат. Га, я би їх був привчив.

Василь. Не улежав таки. Встав і на осліп поплів ся
Юрко не чув нічо.

Сафат (гірк.) Де-ж ви пішли? До синів проситись?

Василь. Ніі. Сказав собі, що нога моя там не поступить.

Томко. А вжеж.

Василь. На дворі стояла лють така, що я ледво неле-
дво до міста добив ся.

Томко. А ви не питали за вами?

Сафат. Добре, що збули ся.

Василь. В місті вступаю до першої-ліпшої господи. Хо-
чу дещо розпитати, а ту ледво на ногах тримаюсь.
Приходжу до господи й питаю. А жид зараз, а
книжку маєте? Не маю, — кажу. То буде зле, відпо-
відає. Найдуть вас шандарі або поліцаї тай запруть.
Я злякав ся. Але він змилував ся якось тай каже:
Та можеш і в мене стати на службу, робота не ве-
лика, от господи, стайня, позамітати, вичистити, во-
ди принести. Я зараз пристав. Добре, гадаю, пере-
зимувати.

Сафат. А що-ж за се обіцяв?

Василь. Нічо, на пробу, каже. Я і за се подякував. До-
бре, гадаю, хоть приюточок є. Але не витримав
довго. Прийшлося пізно лягати, досьвіта зривати,
худобу поїти, там, — звичайно, господи була, по-
наз'їздилося що неміра, — відтак господу чисть, стай-
ню чисть, води наноси, дров нарубай, серед того
сіпають сюди, сіпають туди, жид собі, жидівка со-
бі, проїзші собі... Господи! Охляли руки, охляли
ноги. Не здужаю, — кажу до жида. А він так, як ось
ви до мене: то йди собі. Та мені щось, кажу, на-
лежить ся. Нічо, каже, або я тебе на тиждень по-
див? Будь до року, то заплачу. Я став нарікати,
а він: як хоч, каже, то до шандарів пішло. Я й
пішов.

Сафат. Без заплати?

Василь. Без. Але відтак гірко жалувал, бо чимраз гірше було. Пішов до млина, але не був і два дні. Все носи та носи, а я ледво себе по сьвітї ношу. З млина вийшов та по склепах послуговув. Нігде не загрів місця, бо сили не було. В містї всюди така служба, що лиш до ваги. А я не здужаю. А ту їсти, страх хочеть ся. Я зняв кожух і продав, щоб прожити. Серед зими в полотнянці остав. За проданий кожух я прожив якийсь час. Ще дні як дні, а ночі бували найгірші. Прийшлось тиняти по кутах, по стайнях, по шоплах та норах, ще й гнали зі всіх усюд, як злодія, як проказу...

Сафат. А прокляте кодро!

Василь. Вкінці настало те, чого лякав ся найбільше. Попав шандарам в руки. Застали на улиці, спитали, хто я, де робю або де служу. Не мав що сказати, тай завели до арешту.

Томко і прочі (з жахом) До арешту? Та за що?

Сафат. За що? За волокитство!

Василь. Так. Але най Бог карає всіх таким арештом. Ту мені ще найліпше було. І тепло і не голодно. Як засадили, я впав на тоті лави без памяти. Мабуть залляв ся слезами. Якийсь старший там сидів, — всі его „батьком“ кликали, — приступив до мене і спитав приязно, хто я і за що я. Я розповів свою біду. Він вислухав, відтак каже до других: від нині він наш батько, єму належить ся перше місце. Зараз розсунули ся та посадили мене коло самої печи. Жадної роботи, каже, робити не буде, ні чистити ні виносити. Все за него зробимо. І так було. Жадної роботи не дали робити, ще й частували горілкою, закускою. Я горілки не пю, закуску приняв, тай Богу милосердному дякував, що бояв ся попасти поміж злодіїв та розбійників, а попав ся між самих добрих людей.

Сафат. Сьвіт горі дном перевернув ся: рідні діти стали злодіями, злодії лучші, чим рідні діти.

Василь. Гріх казати, але так було. Однак те царствова-
нє моє не тревало довго. В три чи чотири дни ви-
гнали нас на місто, сніг прокидати. Я ходжу, та
ніби прокидаю, бо все за мене зробили другі, в тім
приступає до мене наш старший тай каже: татуню,
вас завтра чупасом поведуть. Чув, як поліцаї до
себе говорили. Як хочеш, ми тебе заступимо, тікай,
покажу куди. Я зойкнув тай кажу: добре. Якось
товариші стали лавою, я кинув віячку і чімхнув
в сїни, з сїний на другу вулицю тай на koniec мі-
ста. Але на біду собі втік, бо тоді єї зазнав най-
гірше. І холод і голод, нігде притулитись, нігде
захиститись, ні грішне тіло занести. Ходив, блу-
див, як тота собака, попід людські стїни, вкінци
розпука зняла, я пустив все в непамять і пімчав
в рідне село.

Сафат (бючи кулаком в лавку) Маєш.

Томко. Що-ж мав бідний робити?

Василь. На дворі звіялась метіль така, що й очий не
отворити. Вітер прошибає до костий, я їду нога за
ногою, а все думкою вибігаю вперед, до своєї ха-
ти, до дітий, до внуків. Вже їм нічо не памятаю.
Так дійшов до Соснини; ще трохи, тай побачу се-
ло. Однак не побачив. В Соснині зморило мене
так, що годі ногою рушити. Туй туй впаду. Огля-
даюсь, чи би не спочати де. Добачив недалеко за-
хистний кутик, під ялицею, сїв і як стій заснув.
Що далі зо мною було, не знаю.

СЦЕНА IX.

Оставші. Більше робітників входить і всі сїдають тихо по однім і дру-
гім боці.

Томко. Я вам розкажу, що дальше було. Ми тягнули
тоді з Михайлом дрова до цеголні. Віхали в лїс,

нараз чуємо крик. Михайло лишив ся при конях, а я побіг розвідати, що таке. Дивю ся, а то шандар кличе, що чоловік замерз. Я ще не встиг вийти з ліса, як шандар, не дожидуючи довше, пустив ся в село. Він мене не бачив, тай очевидно не сподівався кого на таку лють застати в лісі. Тому пустив ся в село за ратунком. Я підходжу, дивю ся, під ялицею сидить чоловік і ніби спить. Я до него, торкаю, рухаю, кличу, він ні ворухнеть ся. Хватаю руками, підводжу, студений як лід, скостенів цілий, як та грудка на ріли. Кликнув на Михайла, підняли, натерли снігом, завили в верети тай на сани в солону. Привезли до дому, а ту ні живої душі в сій відлюдній пустини, — звичайно зимою цегодня стоїть, то й собака з далека виминає. Зсадили до вартівникової хати, тай знов снігом. І відтаяв старий. Але-ж полежав потім, цілих вісім неділь. Горів, горів так, що вже й надії не було. А ту ні ліку ніякого, ні горілки чарки, ні молока, щоби занестись. Все лиш борщ та бараболя суха.

Однак є ще в старім кров. Підняв ся, перестав верзти, а верзе бувало так, аж мороз по спині переходить. Сонце блисло, настала весна, цегодня рушила, а він й до роботи просить ся. Тай Сафат приняв.

Сафат. Не довго і коло нас загрів сердега.

Томко і прочі. Не довго, не довго!

Василь (наче з просоня, прочунавши). На-ві-щож ви мене відтерли, на-ві-що? На нову біду? Було-б скінчилось все без муки, без болю; я би був спочив, а так зачинай знов з початку. На-ві-що я вже на тім сьвіті здав ся? Кому я потрібний? От бєрємя собі тай людям! (клонить голову в важкій задумі).

Сафат (з ростучим завзятем) А ти, діду, се синкам даруєш?

Вались Що-ж зробию?

Сафат. На мене, я би то вирізав або вивішав або руками здавив, як які щенята.

Прочі І я, і я!

Василь. Ні, ні!

Сафат Як то, шанувати такий накорінок проклятий, що тата прогнав, в найбільшу нужду кинув, а сам й гадки не має?

Прочі. Певно, певно!

Василь. Ні, ні!

Сафат. Милуватись над тими Каїнами, що тато гине в голоді і холодї, а вони розживають ся в єго потї і крові?

Прочі. А вжеж, а вжеж!

Василь. Ні, ні!

Сафат. Боже милосердний, я би їм ще тепер такого когута червоного висадив на стріху, що би скипіли до послідної кістки.

Прочі (наче занїмили).

Василь (жарко-допитливо). Що би ти зробив? Що би ти зробив?

Сафат (в завзяттю не вважаючи на Василеві допроси) За мою вдяку, за моє серце, за мою працю, за мою нужду....

Василь (ще живїйше). Що би ти зробив? Що би ти зробив?

Сафат (я. в.) За мій голод і холод, за мою страсть і поневірку по тюрмах та норах, за мою смерть холодну....

Василь (ариваючись — дуже живо) Що би ти зробив, що?

Сафат (в найвисшїм розстрою) Спалив би те гніздо прокляте з верхом і корінем, спалив би до нащадку.

Василь (наче в борбі з собою). Спалив би? Спалив би?

Сафат. А щоби прийшлось і ціле житє в криміналї гни-ти, спалив би до послідного порога. За моє житє, за мою працю, за мою кров, за моє горе...

Василь (в крайній екстазі) І я спалю, бігме, спалю! Спалю

так, що саме пекло зареочеть ся з втіхи (поступає
кілька кроків наперед і паде обезсилений на землю).

Всі (зривають ся)

Сафат, Томко (підводять Василя).

Сафат. Вставай, старий, вставай! Бачиш, тебе ще треба на сьвітї. Ще не скінчив всего, що найважнійше чекає. (до хлопців). А поки що, хлопці, попрощаєм старого. Кличте Параску, най нам принесе їсти і пити.

Всі. Добре, добре! (звертають ся на ліво).

Василь (вириваючись) Не хочу, не хочу! Я йду, я йду!

Завіса паде.

ДІЯ V.

ДЕКОРАЦИЯ. Сцена представляє обійсте Прокопа, весняної, місячної ночі. Хата, коло неї обійсте, злівобіч від хати шопи, правобіч (проти шопи) стайня. Під хатою приспа. Перед обійстем пліт, в середині ворота, вздовж воріт сільська вулиця.

СЦЕНА I.

Юрко, Ганна (стоять коло воріт).

Ганна (втомлена, збита журбою та довгим побиванем коло батька)
Ось і доля моя. Все мені привиджуєть ся тота фляшка з нашого сватаня, що єї тато на кусники розбили. Так розбилось і жите моє. В хаті чимраз гірше: тато горять і горять. Господь зна', як те скінчить ся. Юрку, Юрку, тобі відв'язатись від нашої біди, та пошукати иньшої долі.

Юрко. Ганно, що ти говориш?

Ганна. Годї скривати. Чого діждеш ся коло нас?

Юрко. Ачей Бог змилує ся, милосердний, чей і оно колись скінчить ся. Знав я тебе в добрі, та мав би в такій біді та суятї покидати? Не знаєш ти мене, Ганно!

Ганна. Най би і скінчилось найлучше, що коло нас застанеш? На татову слабість стратились до послідного, застанеш лиш: діти, клопіт, грижу та нужду.

Юрко. Я єї знаю не від нині. Заглядав в єї сірі очи нераз.

Ганна (тихше) Будеш колись проклинати, та може й побивати.

Юрко (обнімає її) Не завдавай жалю, Ганно! Скарай мене Господь, не з тих я людей! Вже колись як буде, так буде, а мене гризе, що вам тепер в нічім пособити не можу.

СЦЕНА II.

Оставші. **Марина** (виходить звільна з хати — також збіджена.)

Марина (підходячи до воріт) Ганно, Ганно, тобі би хоть хвилюку спочати. Караєш ся зі мною як ніч так день, піди спочинь, хоть трошки сили набереш.

Ганна. Я не змучена, мамо! Радше ви спочиньте, вам скорше треба.

Марина. Що вже мені на світі треба! Та що я караюсь, не дивота, бо заслужила. Але за що ти, бідненька, терпиш?

Ганна. За те що й ви, однака провина. Піду до тата, може заснули?

Марина. Та де! Все з дідом розмовляє. Якось прозрів, заглянув мене тай прогнав з хати.

Ганна. То я іду.

Марина. Іди спочинь трошки, і так цілу ніч просидіти треба.

Юрко. Іди, іди, Ганно!

Ганна. Піду відтак, як тато заснуть (відходить до хати.)

СЦЕНА III.

Юрко, Марина.

Марина. Нічого мені вже так не жаль, як єї бідної на світі. Зівяла, зниділа, як тота квіточка осіння. — Дивитись жалко.

Юрко. Заступив би я її, з цілого серця, коли не хоче.

Марина. Не хоче. Що я її напрошу ся нераз і намолю ся, не хоче. А ту, бачу, ходячи з ніг валить ся. Набідував ся і ти коло нас, небоже!

Юрко. Що я! Хвалити Бога, здоровий та дужий. Коби лиш час! А ту вже мій господар звірить ся та домавляє. Але нехай собі!

Марина. От недоленька наша, тай годї.

СЦЕНА IV.

Оставші. **Проць, Марийон.** (переходять улицею).

Проць. А що там Марино! Як там в хаті?

Марина. Чимраз гірше. Знаєте від тої нещасливої ночі, як вернув з Соснини, запав в простуду чи що, горить та ниє, горить та ниє, занепав так, що на нї-що дивитись. Приймити до себе, нічо не прийме, на силу заливаєм.

Проць. Та ми се бачили.

Марийон. Й не перемінилось ні трошки? Бачу, що часом виводите з хати.

Марина. Часом виводимо, сам просить ся. Видко бурикає ся, рад би піднятись. Та може-б й підняв ся, як би не ті привиди та марева страшенні з дідом. Всюди его видить, всюди з ним розмовляє, просить ся у него, молить, аж дивитись лячно. Густо-часто зриваєсь, кричить, тікає, тоді мука найбільша. Як би не Юрко, прийшлось би пропадати.

Проць. А ти Юрку також коло них?

Юрко. Як час, то коло них.

Марина. Ага, як час. Часом й цілу ніч пересидить!

Проць. Господь тобі надгородить. Хоч з сего боку милує ся Господь. Щирий парубок, нема що казати.

Марийон. А де-ж діти?

Марина (показуючи на шопу). В шопі примістили. Зимою на подї ночували, близь комина, щоб тепло мали. Потепліло на дворі, тай в шопі постелила. Що-ж мала робити? Таке все перелякане, загукане.

Проць. Звичайно, діти.

Марина. Ми вже до того привикли, дитину не вговориш, не заспокоїш.

Марийон. Та добре зробили, там хоч не лякатись нічого. Куме Процю, може заглянемо до хати.

Проць. Та зайдім! Він не спить?

Марина Ні. Там Ганна коло него.

Проць. Бідна-ж і твоя Ганна!

Проць, Марийон, Марина (зміряють до хати).

Проць. А чому не сьвітить ся в хаті?

Марина. В хаті ясно, сьвітить місяць. Так скупимо, як можемо.

Проць, Марийон, Марина (входять тихо до хати).

СЦЕНА V.

Юрко (стоїть квилю коло воріт, відтак підступає собі до хати).

Семен (виходить з улиці і побачивши Юрка самого, кличе).

Семен Юрку! Юрку!

Юрко (зжахнувшись) Хто там такий?

Семен (збитий, без давньої бути) То я. Зайшов звідатись, що там коло Прокопа.

Юрко (терико) Гаразд. Прийшли люди, піchnуть зараз і запис писати. Добре, що нагодились.

Семен. Не про се мені, Юрку! Не ріж хоть ти! Як би так могло помочи, то би і свого зрік ся сейчас. Палить мене она, тота частка і пече, що сьвіта божого не бачу.

Юрко. Семене, вас?

Семен. А шо-ж ви гадали, що серця в мене вже зовсім нема?

Юрко (щирійше) Зайдіть до хати.

Семен. З душі би рад, та бою ся за него, за Прокопа. Про себе мені байдуже. Але він, уздрить, пізнає, спалахне, зайде ся, — місто помочи, пошкоджу. А так би рад его побачити.

Юрко. Сідайте. Може засне, тай увійдете.

(сідають оба на приспї).

СЦЕНА VI.

В хаті чути стон і крик **Прокопа.**

Прокіп. Гасїть, гасїть!

Юрко, Семен (зриваються з приспи і стають лївобіч).

Івась, Параня, Калина (стають в дверех шопи і там остають аж до виходу Прокопа з хати. З его виходом ховають ся перелякані в нутрі шопи.)

Прокіп (в хаті). Гасить світло, чого оно так ярко світить?

Марина. Та світла нема.

Прокіп. Чому нема? А ось як палить, як пече. Спалить живцем. Виведіть мене звідси.

Марина (з одного) **Ганна** (з другого) боку виводять Прокопа звільна на двір і саджають на присі.

Проць, Марийон (виходять за ними і стають з боку).

Семен (поражений видом Прокопа, закриває лице).

Прокіп (розглядаєсь хвилю, наче опам'ятовуючись). Се справді місяць так ярко світить, а я гадав, що він.

Проць. Хто, куме Прокопе?

Прокіп. А хто-ж, як не тато. Він що вечера приходить. Як тільки втихомирить ся в хаті і на дворі, я лиш дивюсь, як відхилить ся хатний угол, і він входить тихенько, тихше як вітер, навіть не зашевелить.

Проць. От спам'ятайтесь, Прокопе! Де вже там мертві ходять! Все о тім думаєте, тай привиджуєсь.

Прокіп (живо) Ні, ні!

арийон. А може він і живе ще! Хто се може знати?

Прокіп. Ні, ні!

Проць. От радше думайте про те, щоб чим скорше подужати, та до сили прийти. Дивіть, як ладно на дворі, земля присхла, небавом веснувати пічнемо.

Прокіп (западаючи в задуму). Вже моє веснованє скінчило ся.

Проць. Та чому? Чейже не схочете дітий осиротити.

Прокіп. Що лиш не видко, як прийде і забере з собою.

Проць, Марийон. Ей, ей, Прокопе!

Прокіп. Вчора вечером лежу і думаю про него, як то він бідненький в Соснині зів'яв. Якось зморило мене, я заплющив очі і, здаєсь, здрімав ся, а може і заснув. Не тямю, як довго я лежав, але отворив очі, дивю ся: він сидить в хаті, на своїм давнім місці коло вікна, а такий марний, марний, що кождо кісточку видно крізь подерте лахмітє.

Мені груди здавило, серце наче пристало, віддих заперло, але очий відорвати не можу. Сидить

так, як тоді в Соснині: заплющені очі, скулений в лахмани, ноги підобрав під себе. В останній хвили не було кому подати свічки, тай штивястою рукою місяць хватив. І світить вам той місяць, світить, огненні лучі по цілій хаті розливає, а мене в грудех так пече, пече. Слова промовити не можу, та вже так думкою благаю:

— Тату, тату, карайте, як хочете, та лиш не мучте так страшно. Ось возьміть мотуз, та стисніть раз, і буде кінець. А ні, то йміть за шию тими сухенькими руками і здавіть як останню собаку. Ані пишну, татуню, ані зойкну з болю, бо справді не варт я по святій землі ходити.

Так прошу і благаю, і так душею вдивляюся в него, а він ані ворухнеться. Я зібрав сили і піднявся ід йому. А він в одну мить, якби його вітер здув з ослона.. Отворив угол і пішов на цвинтар...

Проць (тихо і всьміло). А як-же ви знаєте, що на цвинтар?

Прокіп. Чую се добре, що там іде готувати мені місце.

Проць! Схаменіть ся, Прокопе! Хто божу волю може вгадати.

Прокіп. Так що дня чую, як виходить з Соснини, іде прямо до хати, а з хати на цвинтар.

Марина (припадаючи до него) Прокопе! Прокопе!

Прокіп. Що лиш не видко, як прийде, отворить очі і голосно покличе мене до себе...

Проць, Марийон, Марина (приступаючи) Врозуміть ся, Прокопе, врозуміть...

Прокіп (вдрігнувши цілий) Тихо! Здаєсь надходить. Се його час. Ідїть звідси, ідїть!

Проць. Возьміть его до хати. Мабуть похолодніло.

Марина, Ганна (відводять до хати).

Прокіп (відходячи). Може вже останній раз!

Марийон (за ними, кличе). А засвітіть світло в хаті, все відраднійше в такій хвили, не так привидам приступно.

Прокіп, Марина, Ганна (відходять до хати).

Юрко (відходить за ними) — (в хаті займаєсь сьвітло).

Прокіп (з хати) Не сьвітить, Іроди! Знов прогнати хочете?

СЦЕНА VII.

Проць, Марийон, Семен (котрий стоїть неподвижно на місці).

Проць (відходячи до воріт) От нещастє, тай годї. Аж самому лячно.

Марийон. Най Бог хоронить весь мир християньский від такої кари.

Семен (паче прочунавши, відходить також і зближаєсь до Проця).

Проць (замітивши его). А й ти ту, Семене?

Семен. Прийшов подивитись, та може й лучше було, не дивитись. Душу прошибає. Дрожу як в пропасниці. Терпить нещасний і за мене окаянного.

Марийон. Чуєш, Семене! Хотїв я їм казати, але вни люди бідні, в хатї хіба ложку води найдеш. Піди завтра та дай на боже, за діда, за брата тай за себе. А може й хату посвятить.

Проць. Чей Господь милосердний змилує ся!

Семен. Піду, піду! Скоро ранок, піду! І на боже дам і хату посвячу і бідних на обід призову. Все зробю з щирої душі. Прощайте! (відходить живо в ворота).

Проць. Бачте і він усовістив ся.

Марийон. Та чоловік він не камінь. А ту й камінь би порушив ся, (оглядаєсь до хати). Най вас Господь ратує милостию своєю!

Проць, Марийон (відходять в ворота потім улицею на ліво).

Павза

серед котрої все втихомирює ся і гомін відходячих сусїдів.

СЦЕНА VIII.

Василь

(виповзає з прогалини поміж хатою а шопою і випримуєсь грізно на сцені. Розхрістане сиве волосє й борода, в руках жмуть соломн на підпад). Прийшов обрахуватись з тобою, Прокопе! Прийшов ненадійно тобі, аж з тамтого сьвіта, де ви мене виправили, сини юродиві, без хреста, без сьвічки. Я вам по-

ставив все, які міг достатки, а ви мені дошки на домовину пожалували? Нехай-же не стане й вам! Нема батька, не буде й батьківщини. Нині ще можеш ся при ній загірті, завтра лиш попелище розгорнеш. За мою муку, за моє горе, за мої страсти!

(оглядаєсь несамовито і підступає під стайню). Від сего кута зачнем. Нехай встане, нехай подивить ся на татову пімсту, на татову кару!

(піднімає жмуть під стріху і креше огонь (сїрник). В хвили, коли побачив викресаний огонь, кидає сго на землю і опускає руки). Чекай! Чекай! Чось важко, чось жалко, чось страшно! Що я се робю? Палю? Що палю? Працю і піт мій цілого віку?

(хвильку опускає голову, нараз прокидаєсь люто). Мій? Який мій? Не прогнали тебе з него як послідню собаку? Так, так. То не мій, то їх. Нехай-же пропадає! (оглядаєсь як передне і скорим ходом іде під угол хати). Від сеї зачнем! І не счуєш ся, небоже, як червоні язики заграють над твосою головою. За мою працю, за мою нужду, за мою смерть холодну!

(піднімає жмуть під стріху і креше огонь). В хвили як піднімає горі огонь, опускає нараз руки, клонить голову і безсильно епіраєсь на стїну). Охляла рука і не піднімаєть ся! Та-ж се кервавиця моя й сї, цілого житя нашого. Що она винна? За-ві, що єї карати? (хвильку мис ся і борикає з собою). Ні, ні, не від неї мені починати неповинної, а від сего кута проклятого. (біжить до шони). То вже сго прибуток. Нехай-же сму скипить, і він і всі они разом з ним! (вбігає до шони і запаленим жмутом ярко освічує єї путро, але в мить, таки в середині кричить голосом жаху і розпучки: Діти, діти! А я їх живцем хотїв спалити. Проклятий я і весь почин мій кидає горючий жмуть від себе).

СЦЕНА IX.

Василь. (В шоні чути гамірні голоси дитичі, велід за тим вибігають з шони): **Івась**, за ним **Параня**, за нею **Калина**.

Івась (припадаючи до діда). Дїдуню, дїдуню!

Параня. Як ви добре зробили, що до нас прийшли.

Калина. І гостинця десь принесли.

Василь. Такого дітоньки, якого сьвіт не видав до мене
окаянного (показуючи на горючий жмут). Ось вам дідо-
вий гостинець...

Івась. Ви огонь розкладали, дідуню? Нам не студено.
В зимі було студено, тепер ні.

Івась, Параня, Калина (допнуть огонь ногами, не попускаючись
руками Василя).

Василь. Ви-ж чому не в хаті?

Івась. Боїмось. Там тато такі хорі-хорі! Так кричать....

Параня. А все вас кличуть.

Калина. Ви їх не чули?

Василь. (більше до себе) Хорий? Мене кликав? А я ту стою
і о пімсті думаю? Камінь я, не батько!

(живо підступаючи до хати і кличе в голос:) Про-
копе мій, Прокопе!

СЦЕНА X.

Останні. (в хатних дверех стає) **Юрко** (Переляканий і вбентежений
подаєсь на вид Василя в зад, зи **ним** виставляє боязко голову) **Ганна.**

Юрко (випадаючи в дверий) Дід наш! Сам Бог вас посилає!
(припадає з серцем до Василя).

Василь. І ти ту?

Юрко. Ай тато нам догаряють! З жалю і туги за вами!

СЦЕНА XI.

Останні. (в дверех стають) **Ганна, Марина** (за ними в екстазі: **Прокіп.**

Юрко (живо, заглянувши Прокона до Ганни і Марини). Не пусьтїть
не пусьтїть! Ще не час! Замкніть двері!

Прокіп (опрокидує Ганну і Марину, що его здержують і біжить пря-
мо на Василя).

Юрко (на боці). За пізно!

Прокіп (мертвим голосом до Василя) Ви кликали мене тату? Я
йду, я йду! (падає під ноги Василеві).

Василь (з першу грізно — потім м'якше і щиріше чимраз). Окаян-
ний, з карою я прийшов, такою, що й сонце бо-

же було-б відвернулось від неї, та бачу, що її вже не треба. Хтось иньший, більший і дужший покарав переді мою. Вставай, окаянный, вставай, та придиви ся, як виправив свого батька...

(хилиє ся до него.)

Вставай, Прокопе, вставай!

(піднімає его).

Вставай, сину, вставай!

(припадає до него)

Вставай, дитино, вставай!

Юрко Ганна Марина (нахиляються і піднімають)

Прокіп (уєсуваєсь мертвий з їх рук на землю).

Василь (в нетямі) Він не живе!

Юрко, Ганна, Марина (з жахом) Не живе! Не живе!

Василь. Ось як ти мене приняв, синочку мій! Спасибіг тобі, спасибіг! Пійшов ти, небавом склоню і я біля тебе стару голову. А на сім місци виросте нове покоління, у котрого ачей буде більше віри і більше любови! (припадає і в тиха рида).

Завіса (тихо і звільна) паде.

КОНЕЦЬ.

24/XI 1900.

Вистава сеї драми застережена товариству „Руска Бесіда у Львові“.

Вистава дозволена рескр. Вис. През. ц. к. Намістництва з д. 25. падолиста 1902 ч. 13532/пр.

